Voorsinnige protecteurs der bedruckde weesen: de schepenen van Herk-de-Stad en het toezicht op het beheer van wezengoederen (1751-1795) [1]

Rombout Nijssen

In 1998 brachten wij het wedervaren van Catharina Lemmens en haar moeder, Maria Soers, uit Herk-de-Stad, onder de aandacht van de lezers van dit tijdschrift. Catharina werd er in 1761 door haar buurman, de advocaat Laurentius Mattheus Hermans, van beschuldigd hem in het openbaar beledigd te hebben, waarop hij de zaak aanhangig maakte bij de plaatselijke schepenbank. Hij liet echter niet Catharina, maar wel haar moeder dagvaarden. Catharina was immers minderjarig en stond dus onder *voogdij* van haar ouders. Vermits haar vader overleden was, moest Hermans zich tot haar moeder wenden [2].

Hiermee werd zijdelings een onderwerp aangeraakt dat in deze bijdrage verder zal uigediept worden: de hoede over minderjarigen en over hun goederen, door ouders en andere mombers en de bemoeienissen van de plaatselijke schepenbank op dat vlak.

1. *uijt eene pure liefde en tot best profeijt voor de weese selfs*: aanstelling en taken van wezenmombers

Tijdens het Ancien Régime, in een maatschappij waar rijkdom en status, en in geval van crisis zelfs overlevingskansen rechtstreeks in verband stonden met onroerend bezit, kreeg het beheer van het familiepatrimonium veel aandacht, ook vanwege de overheid. Daar-

[1] Gebruikte afkortingen: H.R.A. = Rijksarchief te Hasselt; L.R.A. = Rijksarchief te Luik; HS = archief van de schepenbank van Herk-de-Stad. Voor een algemeen beeld van de organisatie van de wezenzorg in de Nederlanden tijdens het Ancien Régime raadplege men Ph. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*. Brussel, 1987.

[2] *Limburg-Het Oude Land van Loon* 77, 1998, blz. 135-148.

bij kreeg de instandhouding van het familiebezit voorrang op de wensen of de belangen van het individu. Situaties waarin de instandhouding van het familiaal erfgoed in het gedrang kon komen, werden met argusogen gevolgd. Eén van die cruciale momenten waarop het goed beheer van het familievermogen onder druk kon komen te staan was wanneer minderjarige kinderen de goederen van hun overleden ouders erfden.

Men werd destijds overigens pas op zijn vijfentwintigste verjaardag meerderjarig. Tot die leeftijd bleef de handelingsbekwaamheid beperkt en stond men onder het gezag van zijn *momber(s)*. Minderjarigen konden zonder instemming van hun momber en van een bevoegde rechter hun onroerende goederen niet verkopen, met een rente belasten of anderszins de waarde van hun onroerend patrimonium aantasten. Mombers vertegenwoordigden de aan hun zorgen toevertrouwde minderjarigen in rechte en waren strafrechtelijk verantwoordelijk voor de daden van hun pupillen ([3]).

Ouders waren de eerste mombers van hun kroost. Hun kinderen stonden tot hun meerderjarigheid onder hun toezicht en gezag. In het geval een kind één van zijn ouders verloor, bleef de overblijvende ouder de *wettige momber* of *toesiender* van de minderjarige kinderen. Zolang één ouder leefde, zorgde hij of zij voor de kinderen. Wanneer de overblijvende ouder onroerende goederen uit de erfenis van zijn of haar echtgeno(o)t(e) wilde verkopen, moest hij de schepenen daarvoor een *octrooi* vragen. Andere mombers dan hijzelf kwamen er dan in Herk-de-Stad niet aan te pas ([4]). Pas wanneer de kinderen bij de verdeling van een erfenis betrokken waren, werden er bijkomende mombers aangesteld die hen daarbij moesten vertegenwoordigen. In de regel was de overblijvende ouder dan overigens zelf één van die mombers. De gebroeders Kips hadden hun vader al verloren toen in 1780 de erfenis van hun grootvader langs vaderskant verdeeld moest worden. Daarom diende de oudste van de drie een suppliek in om zijn moeder en zijn neef, de advocaat en oudburgemeester Kips, tot mombers aan te stellen voor zijn minderjarige broers Joannes Hubertus en Arnoldus Mauritianus ([5]). De tweede momber moest niet noodzakelijk van de andere kant van de familie dan de overblijvende ouder afkomstig

([3]) Naast Maria Soers mocht ook de weduwe van Leonardt Moermans van Wijer in de tweede helft van de achttiende eeuw aan den lijve mocht ondervinden wat dat betekende. Op 25 september 1764 lieten de luitenant-drossaards Hollanders en A Speculo haar dagvaarden omdat haar minderjarige zoon op 17 september in de herberg van Jan Bere in de Jodenstraat in Stevoort op de vuist was gegaan. De jonge Moermans hield blijkbaar niet van half werk en had zowel Jan van Straelen als diens broer hardhandig met een stok bewerkt: H.R.A., HS, nr. 218, fol. 142r.

([4]) H.R.A., HS, nr. 526: octrooi aan Margaretha Lemmens, moeder van een minderjarige dochter, om goederen uit de erfenis van haar overleden echtgenoot te verkopen; nr. 222, fol. 205r-207r: octrooi aan Maria Bamps, moeder van vier minderjarige kinderen, om goederen uit de erfenis van haar overleden echtgenoot te verkopen.

([5]) H.R.A., HS, nr. 223.

zijn. Mattheijs Deijck werd op 18 februari 1782 samen met Arnold Deijck aangesteld tot momber van zijn dochter Anna Maria, naar aanleiding van de verdeling van de erfenis van haar grootvader langs moederskant ([6]). De overblijvende ouder kon er ook van afzien zelf het momberschap te vervullen en de schepenen voorstellen twee andere mombers aan te stellen. Christiaen Otten, weduwnaar van Marie Lemmens en vader van de minderjarige Catharina Otten, verzocht de schepenen op 21 maart 1757 om Petrus Otten, haar oom langs vaderskant, en Arnold Lemmens, oom langs moederskant, tot haar mombers aan te stellen ([7]).

Wanneer beide ouders overleden voor de meerderjarigheid van hun kinderen moesten er twee mombers aangesteld worden, die alle taken van de ouders overnamen: zowel de zorg voor de persoon van de kinderen als voor hun goederen.

Het kon ook voorkomen dat ouders door zwakzinnigheid niet in staat waren voor hun kinderen te zorgen. In dat geval werden er eveneens mombers aangesteld die hen moesten bijstaan bij het beheer van hun goederen. Joanna Catharina Veldrox was gehuwd met Jacobus van Russelt, die vanaf 1765 *van sijn verstandt en sinnen is berooft geweest*. Toen haar schoonmoeder in 1777 overleed, had zij aan Jacobus het huis dat zij bewoonden en enkele goederen in Wijer en Schakkebroek nagelaten. Het huis was echter *dusdanigh caduc en buijten staet, dat de schouwe alreets is ingevallen ende de meerest vant huijs bijnaer onbequaem om te repareren*. Om aan middelen te komen om het huis weer bewoonbaar te maken en tevens over wat geld te beschikken *tot cleedinge van haeren man, denwelcken tenemael naeckt gaet gelijck eenen wilden mensch*, vroeg zij de schepenen op 4 maart 1778 toelating om een deel van de erfenis van haar schoonmoeder te verkopen. Voordat de schepenen op haar verzoek ingingen, moest zij hen twee mombers voor haar kinderen voorstellen, één langs vaderskant en één langs moederskant ([8]).

De bevoegdheid om wezenmombers aan te stellen werd in het prinsbisdom gedeeld door de Officiaal van Luik en de plaatselijke schepenbanken. Het initiatief tot de aanstelling moest van de belanghebbenden uitgaan. In de praktijk waren het de overblijvende ouder of de twee kandidaat-mombers die zich in een suppliek tot de Officiaal of tot de schepenen van de woonplaats van de wezen richtten. Dit veronderstelde dat aan hun verzoek enig overleg tussen de betrokken families was voorafgegaan om eensgezindheid te bereiken over de namen van de personen die voorgedragen werden. In de regel vertegenwoordigde één van de kandidaten de familie van de vader en de andere de familie

([6]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 251r; nr. 534.
([7]) H.R.A., HS, nr. 213.
([8]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 83r -v.

van de moeder. Op die wijze werd een vorm van toezicht vanwege de beide familietakken op het beheer van het patrimonium verzekerd. In principe waren de schepenen niet verplicht zich te laten leiden door het voorstel van de familie en evenmin door de graad van verwantschap van de kandidaat-mombers. Het stond hen vrij, indien zij niet overtuigd waren van de bekwaamheid van de kandidaten, iemand aan te stellen die zij meer geschikt achtten.

De Officiaal was de bisschoppelijke rechter. De kern van zijn bevoegdheid betrof de kerkelijke rechtspraak en de rechtspraak in zaken waar wezen, weduwen, armen en anderen die op de bijzondere bescherming van de kerk aanspraak konden maken, bij betrokken waren. Vandaar dat er op de Officiaal beroep kon worden gedaan om wezenmombers aan te stellen. In het prinsbisdom Luik strekte zijn bevoegdheid zich overigens uit op terreinen waarvoor elders uitsluitend wereldlijke rechters bevoegd waren.

Het verzoek aan de schepenen om wezenmombers aan te stellen geschiedde door het voorleggen van een *suppliek van admissie*, opgesteld en ondertekend door de overblijvende ouder, of indien beide ouders overleden waren, door de kandidaat-mombers. Zij konden beroep doen op een aan de schepenbank verbonden *facteur* of advocaat om de suppliek te laten opstellen. De suppliek vermeldde de namen van de voorgestelde mombers, hun graad van verwantschap met de wezen en de omstandigheden die noopten tot de aanstelling van mombers. Het was overigens niet noodzakelijk dat beide mombers verwanten van de wezen waren. Geregeld werd beroep gedaan op een goede kennis of *vrind* van de familie, of op een geestelijke ([9]). Indien de mombers een octrooi verlangden om goederen te verkopen of te hypothekeren, gaven zij in hun suppliek de redenen daarvoor aan.

Slechts één keer ging in de onderzochte periode het initiatief tot een mombersaanstelling van een derde uit. In 1777 maakte advocaat Hermans, dezelfde die zestien jaren eerder Maria Soers en haar dochter het vuur aan de schenen had gelegd, de schepenen attent op de activiteiten van de minderjarige Jan van Gestelt. Deze beheerde, in weerwil van de geldende voorschriften, zelf de goederen die hij en zijn broer en zus van hun overleden ouders geërfd hadden. Volgens de advocaat was Jan daartoe niet bekwaam en moesten de schepenen ingrijpen om een einde te maken aan zijn wanbeheer. Bij gebrek aan andere kandidaten werden daarop de schepenen Van de Laer en Wintmolders tot mombers aangesteld ([10]). Hoewel mannen die door de schepenen als momber werden aangeduid volgens de Luikse rechtsgeleerde Sohet, die functie niet mochten weigeren, gebeurde

([9]) H.R.A., HS, nr. 505, fol. 135v-137r.
([10]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 54r-57r.

het wel meer dat er geen kandidaat-mombers in de familie van de wezen waren en dat twee schepenen de taak op zich moesten nemen ([11]).

Het momberschap werd als een openbare functie beschouwd. Alle mannen ouder dan 25 jaar kwamen voor de functie in aanmerking. Wie jonger was kon, ook al was hij meerderjarig door huwelijk of meerderjarig verklaard, volgens dezelfde auteur geen mombersfunctie vervullen ([12]). Uit het schepenbankarchief van Herk-de-Stad blijkt echter dat deze regel daar alvast niet werd toegepast en dat zowel vrouwen als meerderjarig verklaarde minderjarigen het momberschap konden toegewezen krijgen. Cecilia Spelmans bijvoorbeeld was vierentwintig toen zij in 1788 samen met haar eenentwintigjarige broer Henricus meerderjarig verklaard werd en tot momber aangesteld van haar twee jongere zussen ([13]).

Het momberschap liep af wanneer de wees meerderjarig werd. Indien de rechters overtuigd waren dat iemand die naar leeftijd meerderjarig was, niet in staat was zijn belangen zelfstandig te behartigen, konden zij de voogdij verlengen. Dit was bijvoorbeeld het geval voor zwakzinnigen of voor notoire verkwisters. Deze personen werden na het overlijden van hun ouders ook aan de zorgen van twee mombers toevertrouwd ([14]).

Voorts konden er mombers worden aangesteld in elke situatie waarin de schepenen veronderstelden dat een persoon, om welke reden dan ook, niet zelf zijn goederen kon beheren. In 1788 bijvoorbeeld stelden zij mombers aan voor Jan Droogmans, toen er een huis met landerijen te Wijer, waarvan hij mede-erfgenaam was, verkocht moest worden om uit onverdeeldheid te treden. De schepenen vonden het nodig mombers aan te stellen omdat Droogmans jaren geleden het graafschap verlaten had om dienst te nemen in het Pruissische leger, waarna niemand nog iets van hem vernomen had ([15]).

Tussen 1751 en 1795 treffen wij in het archief van de schepenbank van Herk-de-Stad 28 verzoeken tot admissie van wezenmombers aan, die telkens leidden tot de aanstelling

([11]) H.R.A., HS, nr. 510, fol. 27r.

([12]) D.F. SOHET, *Instituts de droit*. Namen-Bouillon, 1770-1772, Livre I, Titre 72.

([13]) Cecilia en Henricus hadden zich bij de schepenen beklaagd over hun mombers die de winning die de wezen in Wijer bezaten bewust niet aan de meestbiedende zouden verpacht hebben, en al drie jaren de renten die op de winning gevestigd waren niet meer zouden betaald hebben. Volgens de supplianten hadden hun *momboiren meer voor hen eijgen als voor de weesen gesorght*. Bovendien vreesden zij *van vroegh ofte laet faut betaelinge hender lasten eene hoope costen te moeten leijden, ende misschien henne goederen quijt te worden*: H.R.A., HS, nr. 226, fol. 1v-2v.

([14]) Op 6 september 1785 bijvoorbeeld werden Joannes Bex en Joannes Fransens tot mombers aangesteld van de *onbekwame* Sebastiaan Bex en diens zuster Gertruid: H.R.A., HS, nr. 534.

([15]) H.R.A., HS, nr. 225, fol. 215r-222v, 226v-227v; nr. 535.

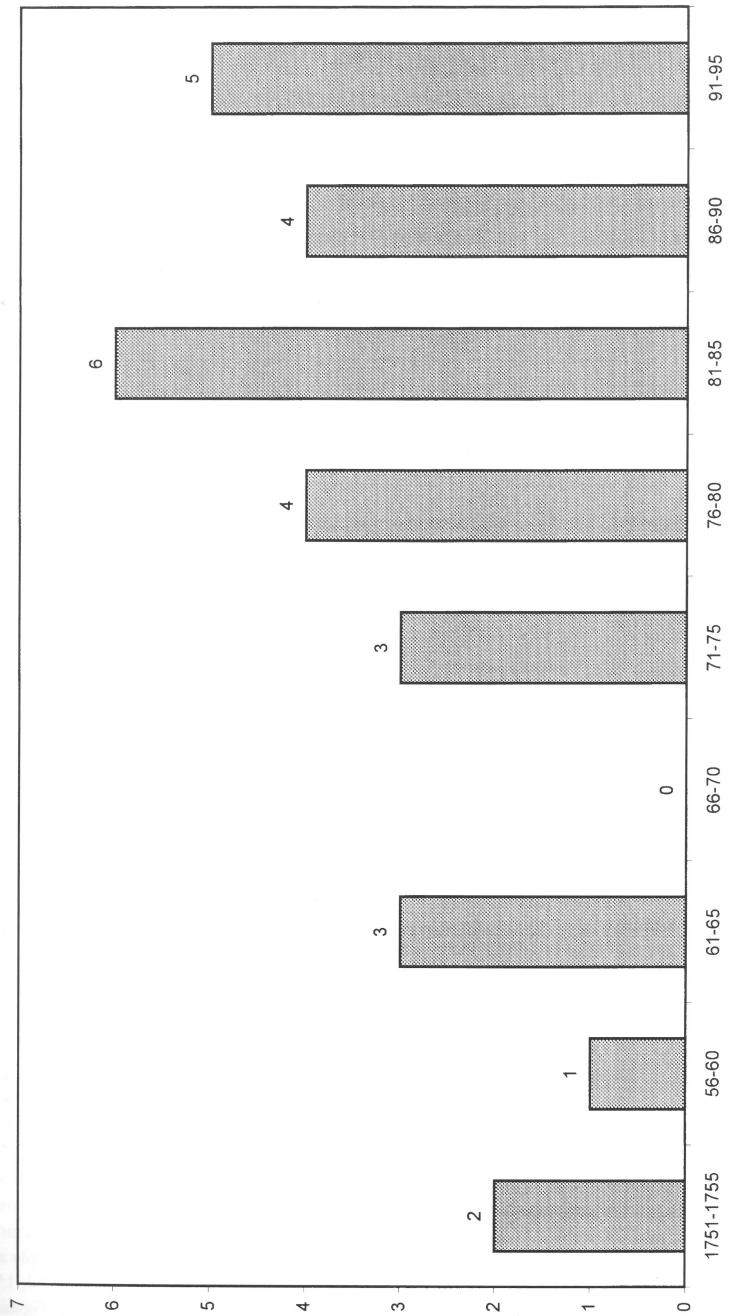
van de voorgestelde mombers. Momberadmissies werden in de regel in het rolregister geregistreerd ([16]). Het kwam zelden voor, in de bestudeerde periode niet meer dan twee maal, dat de aanstelling in het gichtregister terug te vinden is ([17]). Grafiek 1 toont aan dat het aantal geregistreerde momberadmissies in Herk-de-Stad in de tweede helft van de achttiende eeuw in stijgende lijn verliep. Het moet nog eens benadrukt worden dat naast de schepenen, ook de Luikse Officiaal bevoegd was om mombers aan te stellen. De mombersaanstellingen door de Luikse Officiaal voor de jaren 1748-1787 staan geregistreerd in twee volumineuze registers ([18]). De registraties op zich zijn zeer summier. Zij bevatten de datum van de mombersaanstelling, de namen van de overleden ouders, het aantal en soms het geslacht van de wezen en de namen van de aangestelde mombers. Op basis van deze gegevens is het niet doenlijk te achterhalen uit welke gemeenten de wezen afkomstig waren. Noodgedwongen moeten wij dus de mombersaanstellingen door de Officiaal hier verder buiten beschouwing laten.

Mombers legden bij hun aanstelling een eed van *getrouwigheijdt* of van *fideliteijt* af. De tekst van de eed die in Herk-de-Stad gezworen werd is ons niet bekend. In momberseden uit andere territoria in de Zuidelijke Nederlanden lag de nadruk op het engagement van de momber om zowel over de persoon als over de goederen van de wees te zullen waken ([19]).

Andere bronnen voor de taken van de mombers zijn de supplieken, waarin de kandidaat-mombers soms blijk willen geven van hun goede intenties ten aanzien van de wezen. Louwies Claes en Henricus Vliegen uit Donk, die een suppliek indienden om tot mombers te worden aangesteld van Marie Elisabeth Joors, beloofden *ter uijttersten volgens behoorelijke plicht der momboirs als eerelijcke lieden, haeren interest te sullen soecken ende haere goederen ende erfven ten meestbiedende te sullen verhueren oft te doen labeuren tot best profeijt voor de weese selfs, ende voorders alles te sullen doen ende verrichten als eerelijcke ende deughdelijcke momboirs toestaet* ([20]). Mombers engageerden zich ook om de wezen *in deughde volgens haere staet op te voeden* ([21]) en *voor die pupillen te sorgen oft het voor hen eijgen waere* ([22]).

De kosten voor het onderhoud en de opleiding van de wees konden de mombers verhalen op zijn inkomsten uit huren en renten. Wanneer de inkomsten van de wezen niet

([16]) H.R.A., HS, nrs. 209-228.
([17]) H.R.A., HS, nrs. 505-511.
([18]) L.R.A., *Archief van de Officiaal*, nrs. 125-126.
([19]) Ph. GODDING, *Le droit privé*, blz. 133.
([20]) H.R.A., HS, nr. 227, fol. 131r.
([21]) H.R.A., HS, nr. 220, fol. 218r-v.
([22]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 153v

Grafiek 1: evolutie van het aantal geregistreerde supplieken voor mombersaanstellingen bij de schepenbank van Herk-de-Stad, 1751-1795.

volstonden, konden de schepenen de mombers toestaan om goederen te verkopen om met de opbrengst daarvan in het onderhoud van de kinderen te voorzien. Henrick van Quaethoven, oom van het weeskind Maria Rouchart, verklaarde voor de schepenen zich *uijt eene pure liefde* over haar ontfermd te hebben. Toch vroeg en verkreeg hij in 1775 een octrooi om het *seer ruïneus ende cadueck* huis bij de Hasseltse Poort dat hij samen met haar bezat, te verkopen om haar *met die penningen van haere helight provenierende te connen in staet stellen ende cleeden* ([23]). Laurens Ballewijns en Joseph Drooghmans riepen in dat één van de hen toevertrouwde wezen *nu aenstaende paeschen bij de goddelijcke gratie sijne eerste communie sal meugen doen, en seer naeckt van cleederen* was, terwijl hij bij die gelegenheid toch *behoorde neffens andere een wijnigh nette te sijn*. Vermits het hen aan andere middelen ontbrak verzochten en kregen zij octrooi om 93 gulden te innen uit de verkoop van een huis te Wijer ([24]). Had een wees in het geheel geen inkomsten of bezittingen, dan viel hij volledig ten laste van zijn momber. Joannes Jekelmans en Franciscus Schroijen bijvoorbeeld, gingen er van uit dat de *achtergelaeten onmundighe en clijne kinderen* van oudburgemeester Lambert Delnoz niets bezaten. Volgens eigen zeggen was het enkel om te voorkomen dat *die selve weesen door die H. Geesttafel deser stadt genutrieert* zouden moeten worden, dat zij tot mombers wilden aangesteld worden ([25]).

Wezenmombers legden pas op het ogenblik dat zij hun functie neerlegden rekenschap af van hun beheer. Slechts bij uitzondering legden de Herkse schepenen hen de verplichting op periodiek rekenschap af te leggen. Toen Peter Smets en Jan Maris tot mombers van de kinderen van Willem Maris werden aangesteld, en Willem zijn kinderen de volle eigendom van de goederen van hun overleden moeder schonk, kregen beide mombers de verplichting opgelegd tweejaarlijks rekenschap af te leggen ([26]). De hierboven vermelde Cecilia en Henricus Spelmans moesten dat zelfs jaarlijks doen ([27]).

Wanneer een momber overleed of afgezet werd, moesten de schepenen in zijn vervanging voorzien ([28]). Herman Francis, zwager van de achterlijke Jacobus Peeters, kloeg op 10 januari 1763 bij de schepenen diens mombers aan, omdat zij zonder octrooi een huis

([23]) H.R.A., HS, nr. 222, fol. 31v-32v.
([24]) H.R.A., HS, nr. 226, fol. 10r-11r.
([25]) H.R.A., HS, nr. 225, fol. 18v-19r.
([26]) H.R.A., HS, nr. 505, fol. 29r-v.
([27]) H.R.A., HS, nr. 226, fol. 1v-2v.
([28]) H.R.A., HS, nr. 212, fol. 1r: aanstelling van Govaert Bex tot momber van de wezen van Renier van Heel, na het overlijden van Michiel Thijs; H.R.A., HS, nr. 534: aanstelling van J.L. Swennen als momber van de wezen van schepen Boelen, na het overlijden van Paulus Swennen; H.R.A., HS, nr. 223, fol. 153r: aanstelling van Jan en Lambert van Gestelt tot mombers van Lambert en Marie Cathrien van Gestelt, nadat de schepenen Van de Laer en Wintmolders ontslag hadden genomen.

van Jacobus en landerijen te Diepenpoel en Schakkebroek hadden verkocht. Op zijn verzoek werd hij zelf tot momber aangesteld, met schepen Kips als tweede momber ([29]). Na een half jaar onttrok Kips zich aan het momberschap en werd hij opgevolgd door Marten Rutten, een oom van Jacobus ([30]).

Opdat de mombers zich niet zouden verrijken ten koste van de aan hun zorgen toevertrouwde minderjarigen, mochten zij zelf geen goederen van de minderjarigen kopen zonder toelating van de rechter. Indien zij van een derde goederen aankochten die deze eerder uit het patrimonium van een minderjarige had gekocht, dan moesten zij de minderjarige de kans geven het goed aan dezelfde prijs terug te kopen ([31]).

2. *om haere schulden te betaelen en haere kinderen te alimenteren*: octrooien voor de aanvaarding van erfenissen, voor het hypothekeren en het verkopen van wezengoederen

De bemoeienis van de schepenen met het beheer van de wezengoederen hield niet op met de aanstelling van hun mombers. Voor een aantal beheersdaden was uitdrukkelijke instemming van de schepenen vereist, die verleend werd in de vorm van een *octrooi*.

Er werd op dit vlak onderscheid gemaakt tussen gewone daden van beheer en buitengewone. Gewone beheersdaden betroffen bijvoorbeeld de inning en de betaling van renten, het verhuren van onroerende goederen en het uitvoeren van onderhouds- en herstellingswerken. Hiervoor was geen tussenkomst van de schepenen vereist. Buitengewone beheersdaden waren bijvoorbeeld de verdeling van een erfenis om uit onverdeeldheid te treden ([32]), de verkoop van onroerende goederen, of het belasten van goederen met renten. Deze handelingen brachten een fundamentele wijziging aan in de vermogensstructuur van de minderjarige wezen en vereisten een octrooi van de schepenen of van de Officiaal ([33]).

([29]) H.R.A., HS, nr. 507, fol. 1r-v; nr. 537.

([30]) H.R.A., HS, nr. 216, fol. 176r.

([31]) D.F. SOHET, *Instituts de droit*, Livre I, Titre 72; Ph. GODDING, *Le droit privé*, blz. 136.

([32]) Volgens Sohet was het octrooi van de rechters niet nodig om een erfenis te verdelen of om goederen te verkopen om uit onverdeeldheid te treden, en evenmin wanneer een zaak van geringe waarde met merkelijk voordeel voor de wees kon verkocht worden: D.F. SOHET, *Instituts de droit*, Livre I, Titre 72. Uit het archief van de Herkse schepenbank blijkt echter dat ook dit soort zaken aan het octrooi van de schepenen onderworpen was.

([33]) Godding vermeldt nog dat het octrooi van de schepenen ook vereist was alvorens de mombers in naam van een wees gerechtelijk gingen procederen: Ph. GODDING, *Le droit privé*, blz. 136.

De mombers die goederen van de onder hun toezicht staande wezen wilden verkopen of hypothekeren voor een lening, moesten zich eerst tot de schepenen wenden om hun instemming te vragen. Hetzelfde was het geval wanneer een wees betrokken was bij de verdeling van een erfenis. De instemming van de rechters was dan vereist alvorens tot de verdeling kon worden overgegaan. *Supplieken van admissie* voor de aanstelling van mombers gingen overigens meestal vergezeld van de aanvraag voor een octrooi voor één van deze *buitengewone* beheersmaatregelen ([34]).

43 maal werd tussen 1751 en 1795 in het archief van de schepenbank van Herk-de-Stad een gunstige beschikking geregistreerd. Weigeringen vanwege de schepenen werden in het archief niet aangetroffen. In twee gevallen bleef de suppliek van de mombers bewaard, maar kennen we de beslissing van de schepenen niet ([35]).

Grafiek 2 toont hoe het aantal tussenkomsten van de schepenen inzake het verlenen van octrooien voor verkoop of hypothekering van wezengoederen geleidelijk toenam, om in de jaren '80 van de achttiende eeuw een hoogtepunt te bereiken. Net als voor wat de mombersaanstellingen betreft, kon men ook voor het bekomen van deze octrooien beroep doen op de Luikse Officiaal, hetgeen overigens op grote schaal gebeurde. De registratie van de verleende octrooien voor verkoop of hypothekering van wezengoederen voor de periode 1751-1790 beslaan 34 registers ([36]). Onderzoek naar het aandeel van de Officiaal in het verlenen van deze octrooien aan inwoners van Herk-de-Stad werd niet verricht. Dit zou een grondige analyse van deze registers en van de Herkse parochieregisters veronderstellen. De akten zijn immers in chronologische volgorde ingeschreven en niet op plaatsnaam ontsloten.

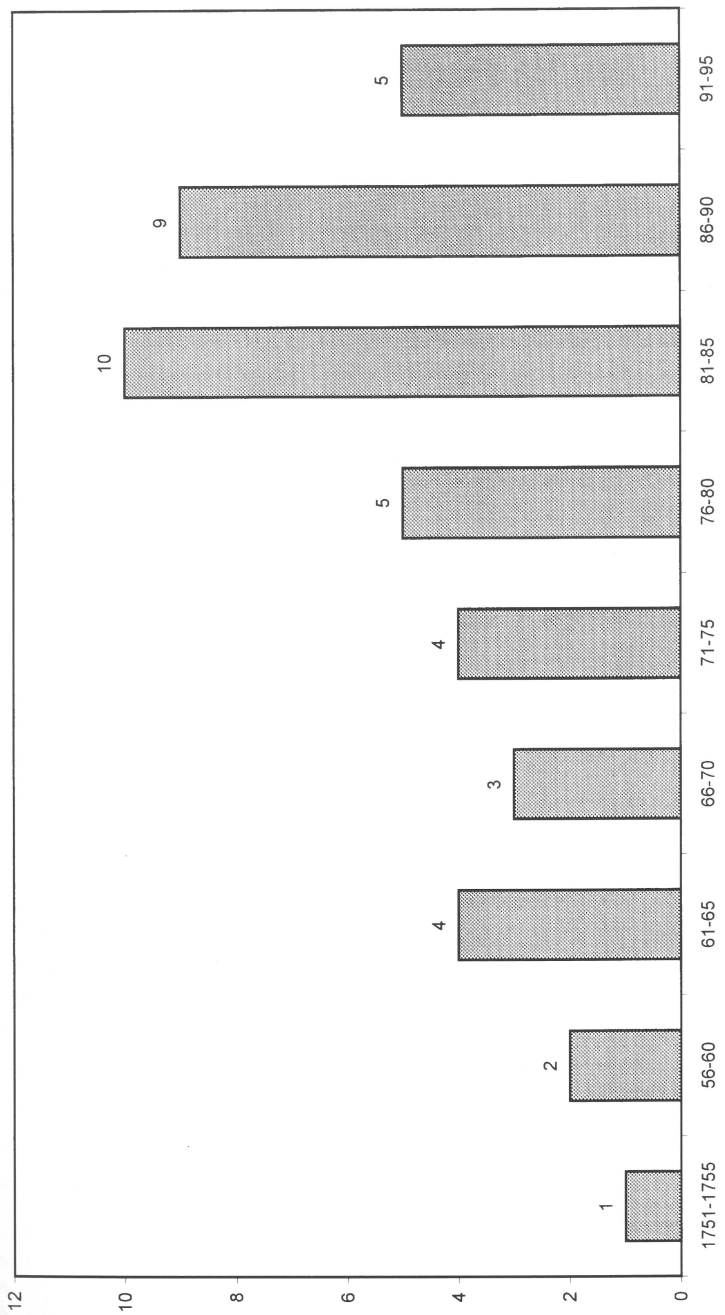
Aan het verlenen van een octrooi voor de verkoop van wezengoederen verbonden de schepenen een aantal voorwaarden. In de eerste plaats eisten zij meestal dat de verkoop openbaar zou geschieden, en dat hij zou georganiseerd worden door de schepenen zelf ([37]). Deze handelswijze gaf niet alleen de beste garanties voor het bekomen van een goede prijs, maar bood ook de mogelijkheid aan alle belanghebbenden om een oogje in het zeil te houden. Bij uitzondering kon de onderhandse verkoop toegestaan worden. Aan Anne Marie Moermans verleenden de schepenen in 1779 een octrooi om een stuk land in Wijer onderhands te verkopen aan baron de Heusch. Mogelijk speelde het feit dat zij in haar suppliek

([34]) H.R.A., HS, nr. 210, fol. 121r-v; nr. 220, fol. 218r-v; nr. 223, fol. 153v; nr. 224, fol. 57v, fol. 79r; nr. 225, fol. 18v-19r, fol. 137r-v; nr. 227, fol. 137r, fol. 162v; nr. 228, fol. 70v, fol. 96r.

([35]) H.R.A., HS, nr. 528.

([36]) L.R.A., *Archief van de Officiaal*, nrs. 285-318.

([37]) Ph. GODDING, *Le droit privé*, blz. 135-136.

Grafiek 2: evolutie van het aantal verleende octrooien voor de verkoop of de belening van wezengoederen, 1751-1795.

vermeldde dat de pastoor van Wijer voor haar een goede prijs onderhandeld had, een rol toen de schepenen toestonden om van de regel van de openbare verkoop af te wijken ([38]). Voorts werd in het octrooi voor de verkoop van wezengoederen of voor het opnemen van een lening op wezengoederen meestal gestipuleerd dat de mombers rekenschap zouden moeten afleggen over de aanwending van het geld. In de regel werd hiervoor een termijn gesteld, die kon variëren van één maand ([39]), zes weken ([40]), over twee ([41]), drie ([42]), vier ([43]) of zes ([44]) maanden tot één jaar ([45]). Wanneer de opbrengst van de verkoop niet bedoeld was om schulden af te betalen konden de schepenen eisen dat de opbrengst opnieuw in onroerend goed zou geïnvesteerd worden ([46]).

De reden waarom mombers goederen wilden verkopen kon tweeërlei zijn: ofwel verplichtte hun financiële toestand hen goederen te gelde te maken ofwel meenden zij dat de verkoop van een bepaald goed een goede beheersmaatregel zou zijn.

Ouders die zich na het overlijden van hun partner met financiële problemen geconfronteerd zagen konden trachten goederen te verkopen om met de opbrengst hun schuldenlast te verminderen. Dit was bijvoorbeeld het geval toen Michiel Jaupen op 12 juni 1775 een suppliek indiende om zijn oom Leon van Brabant en H. Rubens, de halfbroer van zijn kinderen, tot hun mombers aan te stellen en hen octrooi te verlenen voor de verkoop van een stuk land te Oppem en een erfrente op goederen te Tichelrij ([47]). Anderen, zoals Herman Franssens van Wijer, probeerden door geld te lenen en hun schulden te herschikken hun financiële situatie weer beheersbaar te maken. Franssens liet de schepenen op 10 januari 1774 weten dat hij sinds *eentige jaeren* weduwnaar was en dat hij na het overlijden van zijn echtgenote met negen kleine kinderen achtergebleven was. Een ongeluk komt, zoals men weet, zelden alleen en Herman had kort na het overlijden van zijn echtgenote zijn been gebroken waardoor hij werkonbekwaam geworden was. Deze en andere tegenslagen hadden hem ertoe genoopt geld te gaan lenen en nu keek hij tegen een schuldenberg van 361 gulden aan. Hij dacht weer met een zuivere lei te kunnen beginnen als de schepenen twee mombers zouden aanstellen voor zijn kinderen en hen

([38]) H.R.A., HS, nr. 530.
([39]) H.R.A., HS, nr. 222, fol. 205r-207r.
([40]) H.R.A., HS, nr. 226, fol. 10r-11r; nr. 227, fol. 113v-114r; nr. 227, fol. 197r-201v.
([41]) H.R.A., HS, nr. 530.
([42]) H.R.A., HS, nr. 224, fol. 79r-v; nr. 226, fol. 15r; nr. 226, fol. 43r-44v; nr. 532; nr. 535.
([43]) H.R.A., HS, nr. 221, fol. 162v-163v.
([44]) H.R.A., HS, nr. 224, fol. 189r-190r; nr. 225, fol. 143r-v; nr. 535.
([45]) H.R.A., HS, nr. 222, fol. 13v-14r; nr. 223, fol. 212r-v; nr. 506, fol. 40r-41v.
([46]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 154r; nr. 226, fol. 15r.
([47]) H.R.A., HS, nr. 222, fol. 13v-14r.

octrooi zouden verlenen om 360 gulden te lenen op de goederen die zijn kinderen van hun moeder geërfd hadden ([48]).

Financiële problemen kwamen overigens niet altijd voort uit schulden uit het verleden. De weduwe van Lambert Delnoy vroeg en kreeg op 24 mei 1784 de toelating om een rente te verkopen en de opbrengst aan te wenden voor de opleiding van haar twee zonen, die nog twee jaren als leerjongen bij het schrijnwerkersambacht voor de boeg hadden. Met *kausens te stricken*, zoals zij deed, was immers niet genoeg te verdienen ([49]).

Wanneer een suppliant om een octrooi vroeg om goederen te verkopen om met de opbrengst schulden af te lossen, moest hij een precieze opgave van de uitstaande schulden voorleggen en werd aan één of meerdere familieleden gevraagd de echtheid van de opgave van de schulden onder eed te bevestigen. Toen Anna Roux, weduwe van Peter van Russelt van Schakkebroek, in december 1761 een octrooi vroeg om grond te verkopen en geld te lenen om daarmee een deel van haar schulden af te lossen en een ander deel te herschikken, moest haar tweeëntwintigjarige zoon de juistheid van de inhoud van haar suppliek onder eed bevestigen ([50]). In andere gevallen deden de schepenen hiervoor beroep op de dochter ([51]), de broer, zwager of neef ([52]) van de suppliant. In het geval van de weduwe van tabakshandelaar Delinoz, die de handelsschulden van haar overleden man moest aanzuiveren, namen de schepenen genoegen met een door de schuldeiser getekend attest ([53]).

Niet altijd waren de familieleden die door de schepenen werden opgeroepen bereid om onder eed de echtheid van de verklaringen van de suppliant te bevestigen. Dat mocht bijvoorbeeld Willem Maris ondervinden, toen hij de schepenen in 1788 octrooi vroeg om geld te lenen op goederen te Herk-de-Stad en te Rummen ([54]). Willem was na het overlijden van zijn echtgenote Elisabeth Schevenels achtergebleven met vier onmondige kinderen en hoopte 1000 gulden te kunnen lenen om daarmee zijn schulden te herschikken. Hij staafde zijn verzoek met attesten die de echtheid van zijn schulden moesten aantonen. De schepenen ordonneerden daarop aan Engel Maris, broer van de suppliant, om zich op 5 augustus bij hen aan te bieden en hen in deze kwestie te adviseren. Engel liet echter verstek gaan, evenals op 9 en op 29 augustus. Die dag deden de

([48]) H.R.A., HS, nr. 221, fol. 162v-163v.
([49]) H.R.A., HS, nr. 535.
([50]) H.R.A., HS, nr. 216, fol. 172r-178v; nr. 525.
([51]) H.R.A., HS, nr. 538.
([52]) H.R.A., HS, nr. 530.
([53]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 212r-v.
([54]) H.R.A., HS, nr. 226, fol. 63r-65r.

schepenen beroep op Willems neef Hendrik Spiritus, die wel bereid was zijn relaas te bevestigen, waarop de schepenen het octrooi verleenden. Hiermee was Willem nog niet uit de zorgen, want Engel ging rondstrooien dat zijn broer *sot en dwaes* was. Engel was volgens Willem een man die *geen goets int sin en heeft* en er op uit was om hem *uijt sijnen throon te setten oft laeten setten, ende het geheel huijs te laeten ruineren en vergaen*. Bovendien zou hij *dagelijckx tusschen den exponent en sijne kinderen twist en tweedracht* zaaien. Om Willem toch nog een kans te geven aan een lening te geraken wezen de schepenen op 11 september hun collega van de Kerckhof aan om als *toesiender* op de kinderen meer gewicht te geven aan Willems pogingen om een geldschieter te vinden.

Sommige supplianten benadrukten in hun suppliek dat zij zelf geen schuld hadden aan de geldzorgen van hun gezin, maar dat zij het slachtoffer waren van de omstandigheden. Margareta Lemmens bijvoorbeeld hing in 1762 voor de schepenen het beeld op van een arme weduwe, die door de schuld van haar overleden echtgenoot in de problemen was geraakt. Na zijn overlijden in 1754, was zij achtergebleven met een dochter van vier jaar. Zelf was zij *gebreckelijck, lam ende kreupel*, en alsof dat nog niet genoeg was doken na het overlijden van haar man zijn schuldeisers op. Die vorderden de terugbetaling van schulden die haar man in een vorig huwelijk had aangegaan, maar waarover hij tegenover haar nooit met een woord had gerept ([55]). Maria Bamps wendde zich op 3 augustus 1776 tot de schepenen met het verzoek om landerijen te mogen verkopen. De schulden die haar man haar had nagelaten en de kosten die zij had moeten doen voor zijn begrafenis en uitvaart hadden haar naar eigen zeggen *tot die laeste extremitijt gebracht, ende daerdoor als seer wijnigh meer hebbende dreigde zij tot die uijtterste miserie te geraecken, ende nochtans sulcke soeckende voor te comen, ende soo verre mogelijck haere schulden te betaelen ende haere kinderen eerelijck alimenteren soo eerelijcke lieden doen, en waer van sij voorts comt* ([56]). Anne Marie Moermans, weduwe van Vincent Strauven, was achtergebleven met vijf minderjarige kinderen tussen drie en tien jaar en met 353 gulden schulden. Zij vroeg op 5 juli 1779 octrooi om een stuk land te Wijer voor 320 gulden te mogen verkopen aan baron de Heusch. De overige 33 gulden hoopte zij door *haere neerstighijt te connen alimenteren* ([57]). Maria Joseph van Quaethoven, weduwe van Franciscus Liefsoons, weet haar geldgebrek aan de gevolgen van een stadsbrand, waarin zij *hare meubelen, granen ende effecten* verloren had en aan het feit dat haar man haar met een berg schulden had achtergelaten. Sinds die bewuste brand waren zij en haar kinderen volgens eigen zeggen *bijnaer naeckt en gepriveert van cleederen en*

([55]) H.R.A., HS, nr. 526.
([56]) H.R.A., HS, nr. 222; fol. 205r-207r.
([57]) H.R.A., HS, nr. 530.(58) H.R.A., HS, nr. 225, fol. 143r-v.

onderhout, soo haer als hare kinderkens nacktheden nouwelijck connende bedecken. Op haar verzoek verleenden de schepenen haar op 12 maart 1787, *als voorsinnige protecteurs der bedruckde weduwen ende weesen*, het octrooi voor de verkoop van twee percelen land ([58]).

Het is overigens een constante dat supplianten melding maakten van het feit dat de opbrengst van een verkoop of lening niet enkel moest dienen om schulden af te betalen, maar ook om de kinderen te voeden en te kleden ([59]).

Meer dan eens kwam het voor dat de overblijvende ouders er na een eerste octrooi om geld te lenen of goederen te verkopen niet in slaagden hun financiële toestand structureel te verbeteren. Na enige tijd moesten zij zich dan opnieuw tot de schepenen wenden met een gelijkluidend verzoek. Anna Gilis, weduwe van Joseph Delville, bleef na het overlijden van haar echtgenoot met drie minderjarige kinderen achter, die geen van allen *int geringhste cost oft cleederen connen winnen*. Bovendien moest zij nog schulden uit het verleden aflossen en moesten er dringend herstellingswerken aan haar woning uitgevoerd worden. Hoewel zij op 16 juni 1788 al toestemming gekregen had om een perceel land te verkopen om haar schulden te betalen, moest zij zich op 31 januari 1791 weer tot de schepenen wenden met het verzoek om 150 gulden te lenen op goederen die uit de erfenis van haar man afkomstig waren ([60]).

Het was overigens niet altijd kommer en kwel die wezenmombers naar de schepenen dreef om de toelating voor een verkoop te vragen. In een aantal gevallen was er geen sprake van financiële moeilijkheden, maar vroegen de mombers een octrooi om goederen te verkopen omdat dat volgens hen een goede beheersmaatregel zou zijn. De mombers van Barberina en Elisabeth Scheepers kregen in 1765 een octrooi voor de verkoop van een aantal gronden die in een laaggelegen broek lagen en die geregeld overstroomden. Bovendien werden die terreinen zwaar belast door de watering, waardoor zij financieel weinig interessant waren. In gevallen als dit verbonden de schepenen aan hun octrooi de voorwaarde om de opbrengst van de verkoop in andere onroerende goederen te investeren ([61]). Ook in het geval van het octrooi dat de schepenen in 1781 verleenden voor de verkoop van het huis dat Jan Jekelmans en zijn twee minderjarige broers van hun ouders hadden geërfd ging het om een beheersmaatregel. Het huis was in slechte staat en de wezen beschikten niet over het nodige geld om het te herstellen. Bovendien hadden zij geld nodig om de jongste van het stel een goede opleiding te laten volgen en zou de

([59]) H.R.A., HS, nr. 222, fol. 31v-32v; fol. 205r-207r; nr. 225, fol. 143r-v; nr. 529; nr. 530.
([60]) H.R.A., HS; nr. 226, fol. 43r-44v; nr. 227, fol. 67r; nr. 535.
([61]) H.R.A., HS, nr. 218, fol. 240r-241r.

verkoop hen de gelegenheid bieden om uit onverdeeldheid te treden ([62]). Jan Reekmans van Oppem, weduwnaar en vader van enkele minderjarige kinderen, verzocht de schepenen in 1792 een perceel land in de Korpsestraat te Donk te mogen verkopen om met de opbrengst zijn zuster uit te kopen die voor de helft eigenares was van het huis dat hij bewoonde ([63]). Peter Goffins had in Berbroek een huis laten bouwen voor zijn stiefzoon Willem Gilling. Toen het huis bijna af was, ontbrak het hem aan contanten om het werk af te ronden. Daarom verzocht hij 100 gulden te mogen lenen op een jaarlijkse rente van 22 guldens die Willem bezat en die gevestigd was op het huis *de Arend* in Herk-de-Stad ([64]). Adriana Lemmens, weduwe van Daniël van Heerle, had haar zoon laten intreden bij de Kapucijnen. Dat had haar een klein fortuin gekost, waarvoor zij onder meer een lening van 300 gulden had moeten aangaan bij het kerkfabriek. Op 19 november 1770 vroeg zij de schepenen de toelating om een stuk land te mogen verkopen om met de opbrengst ervan die 300 gulden te kunnen terugbetalen ([65]). De minderjarige Franciscus Schroijen en zijn zuster vroegen in 1770 toelating om de goederen die hun grootmoeder hen had nagelaten te verkopen. De goederen in kwestie waren immers *niet groot van belangh en onmogelijck om die clijnigheijdt te connen verdeijlen*. De schepenen, *vermits ons seer wel bekent is den inhout des clijn import der achtergelaetene goet, consenteren en permitteren* dan ook *die selve goederen voor soo veel hen aengaet ten meestbiedende te vercoopen* ([66]). Het verzoek van de mombers van Jan en Marie Elisabeth Meijnen om het huis *de Draeck* in Herk-de-Stad te mogen verkopen kan ook tot deze categorie gerekend worden. De mombers betoogden in hun suppliek dat het huis dreigde in te vallen en dat het zwaar belast was met diverse renten. Vermits de wezen zelf de middelen niet hadden om het huis te herstellen en er bovendien geld nodig was om hen een ambacht te leren, drong de verkoop van het huis zich op ([67]). Petrus Molders kon bezwaarlijk als een man in slechte doen beschouwd worden. Hij vroeg en kreeg op 24 september 1781 octrooi om een huis met twee percelen land in de vrijheid Lummen dat hij eerst voor 1050 gulden verkocht had, om het daarna voor zijn minderjarig kind via vernadering weer terug te kopen, opnieuw te verkopen *voor eene merckelijcke meerdere somme als de eerste tot notoire baeten en meerder voordeel sijns kint* ([68]).

In de regel troffen de schepenen op de dag zelf dat de suppliek bij hen werd ingediend, en nadat aan alle formaliteiten was voldaan, een besluit. Vertraging op dit vlak was altijd

([62]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 185r; nr. 536.
([63]) H.R.A., HS, nr. 227, fol. 197r-201v.
([64]) H.R.A., HS, nr. 527.
([65]) H.R.A., HS, nr. 528.
([66]) H.R.A., HS, nr. 220, fol. 100r.
([67]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 154r.
([68]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 218v.

toe te schrijven aan het feit dat de verwanten die om advies gevraagd werden, treuzelden. In 1775 verliepen er 18 dagen tussen de *presentatie* van de suppliek van Catharina van Reijckel en het verlenen van het octrooi op 21 september, *na advies van eenighe der naeste vrinden* ([69]). Anna Gilis die zich op 31 januari 1791 met een suppliek om geld te mogen lenen tot de schepenen richtte, moest tot 10 februari wachten vooralleer haar zuster Elisabeth voor de schepenen de juistheid van de inhoud van haar suppliek had bevestigd ([70]).

3. Einde van het momberschap: meerderjarigheid van de wezen of ontslag voor wanbeheer of andere redenen

Eens een minderjarige onder de hoede van twee mombers was gesteld bleef dat zo tot hij meerderjarig werd. Op dat ogenblik liep het momberschap ten einde. De mombers legden dan tegenover de schepenen rekenschap af over hun beheer en keerden eventueel het saldo van hun rekeningen aan hun beschermeling uit. Deze mocht van dan af zelf beschikken over zijn goederen en kon ze naar eigen inzicht beheren. Door te huwen of door de geestelijke staat aan te nemen kon men zich vervroegd aan het gezag van zijn momber onttrekken. Wie eens door huwelijk meerderjarig geworden was, bleef overigens meerderjarig, ook indien hij of zij voor zijn vijfentwintigste weduwnaar of weduwe werd ([71]).

Sommigen lieten zich voor hun vijfentwintigste verjaardag meerderjarig verklaren of *emanciperen*. Dit behoorde tot de bevoegdheid van dezelfde rechters als de aanstelling van mombers ([72]). Zowel wezen als minderjarigen waarvan de ouders nog leefden konden meerderjarig verklaard worden. De minderjarige bood zich daartoe samen met zijn vader of de persoon die in zijn plaats het ouderlijk gezag over hem uitoefende, bij de bevoegde rechter aan, en samen verzochten zij de minderjarige te onttrekken aan het gezag van zijn voogd. In de regel voorzag de vader zijn kind bij die gelegenheid van een gift of zelfs van een inkomen, dat hem in staat moest stellen op eigen benen te gaan staan. Wanneer een minderjarige wees zich aan het gezag van zijn mombers wilde onttrekken, was er meestal sprake van een conflictsituatie. Hij richtte zich dan tot de schepenen met een *suppliek van emancipatie* waarin hij de omstandigheden beschreef die hem er toe noopten zijn mombers te wraken. Indien zij dat nodig vonden konden de

([69]) H.R.A., HS, nr. 529.
([70]) H.R.A., HS; nr. 226, fol. 43r-44v; nr. 227, fol. 67r; nr. 535.
([71]) D.F. SOHET, *Instituts de droit*, Livre I, Titre 72.
([72]) H.R.A., HS, nr. 505, fol. 177r 178v: registratie in het gichtregister van de schepenbank van de meerderjarigverklaring van Anna Maria Catharina van Brouchoven door de Officiaal van Luik.

schepenen de minderjarige aan een *wettigh examen* onderwerpen, om na te gaan of hij bekwaam was om op eigen kracht door het leven te gaan ([73]). Verplicht was dit echter niet ([74]). Na de bekrachtiging van de meerderjarigheid door de Officiaal of de schepenen en de registratie in hun registers was de *emancipatie* officieel.

De reden waarom iemand meerderjarig verklaard wilde worden kon verschillen. In de eerste plaats was het zo dat de meerderjarigheid volledige handelingsbekwaamheid inhield. Men kon met andere woorden zelfstandig zijn goederen beheren, of op eigen risico handel drijven of een ambacht uitoefenen. Anderzijds was meerderjarigverklaring een mogelijkheid om onder de hoede van een momber uit te komen. Het viel immers voor dat minderjarigen het niet eens waren met hun mombers en de wijze waarop die hun goederen beheerden, en dat zij zelf hun zaken wilden gaan behartigen. De twintigjarige Martinus van der Meeren van Diepenpoel bijvoorbeeld, verzocht de schepenen in 1758 hem meerderjarig te verklaren om te verhelpen aan wat hij het wanbeheer van zijn momber noemde. Zijn momber weigerde immers rekenschap af te leggen over de opbrengst van de goederen die hij voor Martinus verhuurde. Bovendien was hij achter met het betalen van de dorpsbelastingen ([75]). Dertig jaren later, in 1788, deed zich een gelijkaardige situatie voor toen de eerder vermelde Cecilia en Henricus Spelmans zich over het wanbeheer van hun mombers bekloegen en zelf tot mombers van hun jongere zussen werden aangesteld ([76]).

Naast de verzelfstandiging van de minderjarige had de *emancipatie* ook voor gevolg dat de ouders of mombers niet langer aansprakelijk waren voor de gevolgen van zijn daden. Onder meer hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid verviel hierdoor.

Soms kon een wees door zich meerderjarig te laten verklaren de aanstelling van mombers voorkomen. Marie Elisabeth Roberti was drieëntwintig toen haar ouders overleden. Vermits zij nog niet meerderjarig was zouden er mombers moeten aangesteld worden om haar te vertegenwoordigen bij de verdeling van de erfenis van haar ouders.. Op haar verzoek echter, *en geattendeert de capacitijt ende nootzakelijckheijdt aen ons bekent*, verklaarden de schepenen haar op 15 mei 1794 meerderjarig ([77]).

Meerderjarigverklaring hield overigens niet noodzakelijk in dat men in alle vrijheid over al zijn goederen kon beschikken. Met name wat betreft het beheer van de onroerende erfgoederen werd bij de *emancipatie* wel eens gestipuleerd dat deze niet konden worden

([73]) H.R.A., HS, nr. 506, fol. 58r-v.
([74]) H.R.A., HS, nr. 228, fol. 79r-v.
([75]) H.R.A., HS, nr. 506, fol. 58r-v.
([76]) H.R.A., HS, nr. 226, fol. 1v-2v.
([77]) H.R.A., HS, nr. 228, fol. 79r-v.

verkocht of met renten belast zonder voorafgaande instemming van de schepenen. Dit was het geval met de twintigjarige Govaert Pansaers, die in Diepenpoel een winning met landerijen bezat. Zijn mombers rekenden hem naar zijn zeggen wel *devoiren en interesse* aan, maar keken amper naar zijn winning om en noodzakelijke herstellingen werden niet uitgevoerd. Hij achtte zich zelf in staat zijn goederen te verhuren *en die selve te bestieren tot sijn besten profijt*, zonder dat hij daarvoor iemands hulp nodig had. De schepenen verklaarden hem daarom op 9 juni 1764 meerderjarig, *onder reserve nochtans van sijne goederen niet te mogen vercoopen nochte verhandelen ofte belasten ten sij met ons voorgaende consent* ([78]). Cornelis van Gestelt was twintig toen hij in 1780 door de schepenen meerderjarig verklaard werd. Cornelis was niet te spreken over de diensten van de mombers die zijn goederen beheerden. Hoewel zij *van clijn importantie* waren, en *de revenuen des selfs van clijn belanck*, rekenden zijn mombers hem toch zware verplaatsingsonkosten aan, zodat er amper iets van zijn inkomsten overbleef. De schepenen verleenden hem de meerderjarigheid, op voorwaarde dat hij zijn goederen niet zou belasten of verkopen ([79]). Toen Marie Anna Schroijen en haar broer Joannes Franciscus Schroijen, respectievelijk 21 en 18 jaar, op 28 mei 1770 een suppliek indienden om meerderjarig verklaard te worden gingen de schepenen daar wel op in maar zij beperkten de handelingsbekwaamheid van beiden voorlopig tot de verdeling van de erfenis van hun grootmoeder en het innen van de inkomsten die die goederen hen in de toekomst zouden opleveren. Hun erfgoederen verkopen of belasten mochten zij niet ([80]). De voorwaarden bij de meerderjarigverklaring van de tweeëntwintigjarige A. Kips waren nog strikter. Niet alleen moest hij zich door de secretaris van de schepenbank laten bijstaan bij de verdeling van de erfenis van zijn grootvader, ook moest hij binnen de zes weken na de verdeling het geld dat hij zou erven opnieuw investeren, waarbij hij zich moest laten leiden door het advies van de schepenen ([81]).

Wanneer iemand die onder deze restrictieve voorwaarden meerderjarig verklaard was zich toch verplicht zag alsnog enige goederen te verkopen, moest hij zich opnieuw tot de schepenbank wenden. Govaert Pansaers verkeerde in die situatie toen hij besloten had als lekebroeder in te treden in het Bogaardenklooster van Zepperen. De schepenen stonden hem toen toe enkele erfgoederen te verkopen om met de opbrengst ervan zijn intrede te betalen, op voorwaarde dat hij niet meer zou verkopen dan strikt noodzakelijk was en dat hij zich bij de verkoop zou laten bijstaan door pastoor Coninx van Herk-de-Stad en door zijn oom Geraert Pansaers. Het werd hem niet toegestaan te raken aan de rest van

([78]) H.R.A., HS, nr. 218, fol. 101r-102v.
([79]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 148v-152v.
([80]) H.R.A., HS, nr. 220, fol. 89r.
([81]) H.R.A., HS, nr. 223, fol. 147r-v.

zijn patrimonium. In de ogen van de schepenen was hij er weliswaar de bezitter van, maar later zou het moeten kunnen terugkeren naar zijn familie ([82]).

Na afloop van de voogdij moest de momber zijn beschermeling weer in het bezit stellen van zijn goederen en rekenschap afleggen over zijn beheer. Terwijl elders in de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw de periodieke rekenschap gebruikelijk was ([83]), legden de mombers in Herk-de-Stad in de regel pas na afloop van hun voogdij rekenschap af. Niet meer dan vijf van die mombersrekeningen werden in de achttiende-eeuwse rolregisters van de schepenbank van Herk-de-Stad geregistreerd ([84]). De voogdij liep zoals gezegd af wanneer de wezen meerderjarig werden, maar ook wanneer een momber uit zijn functie werd ontzet of wanneer hij overleed. Alvorens er in dat geval een vervanger werd aangesteld, moest er door of namens de vorige mombers rekenschap worden afgelegd. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 1786, na het overlijden van Antoon Spelmans, die samen met Joannes van Aken momber was van de kinderen van Jan Spelmans. Zijn weduwe legde samen met Van Aken voor de schepenen rekenschap af van het beheer van haar man, en droeg vervolgens het saldo over aan de nieuwe momber, Louies Schuermans, en aan Van Aken die de uitoefening van zijn functie voortzette ([85]).

Uit de bewaarde mombersrekeningen blijkt in de eerste plaats dat beide mombers steeds appart rekenschap aflegden. Elk van beiden inde een deel van de inkomsten van de wezen en nam een deel van de uitgaven voor zijn rekening. Aan de inkomstenkant kon het bijvoorbeeld voorkomen dat één van de mombers de inkomsten uit de verkoop van de inboedel en van de veldvruchten die op het land van de overledene groeiden geïnd had, terwijl de andere de inkomsten uit de verpachting van de nagelaten goederen beheerde. Het kon echter ook voorkomen dat één van beiden zo goed als alle inkomsten inde en ook bijna alle uitgaven voor zijn rekening nam, terwijl de tweede er niet meer dan pro forma bij betrokken leek te worden. Regels over de werkverdeling tussen de mombers waren er niet. Zij konden onderling afspreken hoe zij zouden te werk gaan.

In de regel droeg één van beide mombers de onkosten voor het onderhoud van de kinderen. Hij was het die de wezen in huis nam of die hen aan de zorgen van een derde uitbesteedde. De uitgaven van de mombers kunnen in vijf categorieën worden onderverdeeld. In de eerste plaats waren er de kosten voor de voeding en de kleding van de kinderen. Naargelang de omvang van het te beheren vermogen namen zij een kleiner of

([82]) H.R.A., HS, nr. 533.
([83]) Ph. GODDING, *Le droit privé*, blz. 137.
([84]) H.R.A., HS, nr. 220, fol. 236v-244r; nr. 223, fol. 148v-152v; nr. 225, fol. 72v-73r; nr. 227, fol. 35v-59v; nr. 228, fol. 87v-94v.
([85]) H.R.A., HS, nr. 225, fol. 72v-73r.

groter aandeel in de totale uitgaven in. In sommige gevallen kwamen daar zakgeld voor de wezen, kosten voor hun scholing of beroepsopleiding en eventueel voor geneeskundige zorgen bij. Voorts waren er de kosten voor het onderhoud van het patrimonium van de wezen: herstellingen en verbeteringswerken aan de boerderijen of huizen die zij hadden geërfd. De derde categorie betrof allerlei *belastingen*: verheffingsrechten voor onroerende goederen wanneer de wezen goederen erfden, cijnzen, bijdragen in de dorpsbelastingen en uiteraard de kosten die de schepenen aanrekenden voor het aanstellen van de mombers en het controleren van hun rekeningen. Sommige wezenmombers werden ook geconfronteerd met uitstaande schulden van de ouders van de wezen die zij onder hun bescherming genomen hadden. De terugbetaling hiervan werd, voor zover de wezen de erfenis van hun ouders hadden aangenomen, ook tot hun taken gerekend ([86]). Tenslotte mochten wezenmombers verplaatsingskosten in rekening brengen wanneer zij voor de behartiging van de belangen van hun beschermelingen op reis geweest waren, en mochten zij 5 % van de inkomsten die zij voor de wezen inden als algemene onkostenvergoeding aanrekenen ([87]). Overigens maakten niet alle mombers van deze mogelijkheid gebruik. Grote tekorten kwamen in de bewaarde wezenrekeningen niet voor.

De inkomsten van de wezen waren van vierderlei aard: in de eerste plaats was er de opbrengst van de verkoop van het huisraad van de overleden ouders, in de tweede plaats werden meestal de veldvruchten die nog op hun land stonden en het houtgewas verkocht, en in de derde plaats waren er inkomsten uit de verpachting van boerderijen en landerijen. Tenslotte konden hun mombers ook de tegoeden die de erflaters de wezen nalieten, innen.

Besluit

In de tweede helft van de achttiende eeuw verliep het aantal interventies van de schepenen van Herk-de-Stad inzake mombersaanstellingen voor wezen en inzake het beheer van wezengoederen in stijgende lijn. Dit betekent niet dat de schepenen terzake in de loop der jaren een actiever beleid gingen voeren. Het initiatief voor een mombersaan-

([86]) In 1789 stelde Lambert Weerts een vordering in tegen Jan Lijcops en Christiaen Coemans, de mombers van de minderjarige kinderen van wijlen Marten Spelmans, over de weigering van de beide mombers om een lening van 100 gulden die Spelmans ooit bij Weerts zou zijn aangegaan, en de intrest daarop, terug te betalen. Het geschil draaide in 1790 op een vergelijk uit, waarbij de schuld werd omgezet in een rente aan vier procent, terwijl Weerts zijn vordering op intresten uit het verleden liet vallen: H.R.A., HS, nrs. 448-449.

([87]) D.F. SOHET, *Instituts de droit*, Livre I, Titre 72.

stelling of de aanvraag van een octrooi moest immers uitgaan van de familie van de wezen en niet van de schepenen.

Het gevoerde beleid was gericht op de instandhouding van het familiepatrimonium. Vandaar dat de tussenkomst van de schepenen noodzakelijk geacht werd wanneer onroerende goederen geërfd werden door minderjarigen en voordat hun mombers hun goederen voor hen konden verkopen of hypothekeren.

Grote misbruiken door wezenmombers zijn in de onderzochte periode in het archief van de schepenbank van Herk-de-Stad niet aan het licht gekomen. Wanneer de schepenen klachten kregen over wezenmombers, leidde dit overigens zonder uitzondering tot hun vervanging of tot de meerderjarigverklaring van de wezen, zodat die hun eigen zaken konden beredderen.

In de bewaarde mombersrekeningen komen geen grote overschotten of tekorten voor. Dit betekent dat de wezen gedurende de periode van de voogdij hun vermogen niet beduidend zagen aangroeien (zonder rekening te houden met eventuele erfenissen) maar dat zij anderzijds ook niet armer werden. Dit duidt er op dat alvast op dit punt de maatschappelijke doelstelling inzake het in stand houden van het patrimonium en het behoud van de sociale positie van de wezen, gehaald werd.

Adres van de auteur:
Rijksarchief Hasselt
Bampslaan 4
3500 Hasselt